

МОВНЕ ВТІЛЕННЯ КОНЦЕПТУ GENIUS / ГЕНІАЛЬНІСТЬ У НАУКОВІЙ КАРТИНІ СВІТУ

LANGUAGE EMBODIMENT OF THE ENGLISH CONCEPT GENIUS IN THE SCIENTIFIC WORLDVIEW

Строченко Л.В.,

orcid.org/0000-0003-3619-3484

*доктор філологічних наук, доцент,
професор кафедри іноземних мов*

Національного університету «Одеська юридична академія»

Єрмоєнко С.В.,

orcid.org/0000-0002-8145-9483

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов*

Національного університету «Одеська юридична академія»

Статтю присвячено дослідженню мовного втілення концепту GENIUS/ ГЕНІАЛЬНІСТЬ у науковій картині світу англословного соціуму. Актуальність роботи зумовлена загальною антропоцентрично науковою парадигмою сьогодення, пріоритетною спрямованістю сучасних лінгвокогнітивних досліджень на вивчення процесів концептуалізації дійсності та відсутністю комплексних досліджень феномену геніальності в аспекті лінгвальної репрезентації. Матеріалом дослідження слугували загальні тлумачні словники англійської мови, спеціалізовані словники й енциклопедії, англословні художні, публіцистичні та наукові тексти, а також Британський національний корпус. Загальна вибірка за цими джерелами становить близько 100 словникових та енциклопедичних дефініцій та більше 1000 контекстів вживання ключової номінативи досліджуваного концепту. Вибірка зі спеціалізованих словників, енциклопедій та наукових публікацій утворила фрагмент наукової картини світу. До ядра концепту GENIUS / ГЕНІАЛЬНІСТЬ в англословній науковій картині світу уналежнюємо ознаки, які виокремлено в ході аналізу мовного матеріалу (спеціалізовані словники та енциклопедії): надзвичайність, розумові здібності, творчі здібності, досягнення, які було продемонстровано, доведено, досконалі знання у певній сфері, майстерність, самостійність, яка дає змогу не лише працювати наодинці, а й висловлювати новаторські думки, витривалість, натхнення, відмінність від інших, завзяття, працьовитість, оригінальність. До периферії уналежнюємо контекстуальні ознаки, зафіксовані у проаналізованих монографіях, статтях та інших наукових публікаціях (наполегливість, впевненість, сила характеру, гнучкість, сміливість, унікальність, образність мислення, стратегічність мислення, досяжність, системність, божественність VS немістичність, зникнення, маскулінність, протиставленість почуттям, елітарність, невизнання суспільством). Принагідно зазначимо, що у науковому мовленні доволі часто актуалізуються і ядрові концептуальні ознаки.

Ключові слова: наукова картина світу, концепт, концептуальна ознака, геніальність.

The article is devoted to the study of the linguistic embodiment of the concept GENIUS in the scientific worldview of the English-speaking society. The relevance of the work is determined by the general anthropocentric scientific paradigm of today, the priority focus of modern linguistic-cognitive research on the study of the processes of conceptualization of reality, and the lack of comprehensive studies of the phenomenon of genius in the aspect of linguistic representation. The research material was general explanatory dictionaries of the English language, specialized dictionaries and encyclopedias, English artistic, publicist and scientific texts, as well as the British National Corpus. The total sample according to these sources is about 100 dictionary and encyclopedic definitions and more than 1000 contexts of use of the key nominative unit of the studied concept. A selection from specialized dictionaries, encyclopedias and scientific publications formed a fragment of the scientific worldview. The core of the concept of GENIUS in the English-speaking scientific picture of the world includes the features that were identified during the analysis of language material (specialized dictionaries and encyclopedias): extraordinary, mental abilities, creative abilities, achievements that have been demonstrated, proven, perfect knowledge in a certain field, skill, independence, which allows not only to work alone, but also to express innovative thoughts, endurance, inspiration, difference from others, zeal, hard work, originality. The periphery includes the contextual features recorded in the analyzed monographs, articles and other scientific publications (perseverance, confidence, strength of character, flexibility, courage, uniqueness, imaginative thinking, strategic thinking, achievement, systematicity, divinity VS non-mysticism, disappearance, masculinity, opposition to feelings, elitism, non-recognition by society). We should note that in scientific communication, core conceptual features are also actualized quite often.

Key words: scientific worldview, concept, conceptual feature, genius.

Постановка проблеми. Геніальність визначається як вищий ступінь творчих проявів і здібностей особистості. Діяльність генія має видатне значення для життя суспільства. Геній здатний

створити нову епоху, зробити основне відкриття у сфері, якою він займається. Людина, що володіє такими якостями, здатна глибоко опанувати культурною спадщиною і, одночасно з цим,

виходити за рамки стереотипних або традиційних норм і рамок сприйняття і мислення. Наше дослідження спрямоване на комплексне вивчення лінгвальної репрезентації концептуального поля GENIUS у межах нового напрямку наукових пошуків – лінгвогеніоніки, яка досліджує тлумачення феномену геніальності у мові загалом і, зокрема, в англійській мові [1].

Актуальність роботи зумовлена загальною антропоцентричною науковою парадигмою сьогодення, пріоритетною спрямованістю сучасних лінгвокогнітивних досліджень на вивчення процесів концептуалізації дійсності та відсутністю комплексних досліджень феномену геніальності в аспекті лінгвальної репрезентації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

І. Штерн пише: «Лінгвістичний підхід до вивчення картини світу розриває два її типи: наукову, що опосередкована науковим знанням, та наївну, яка формується у свідомості носія мови в ході безпосереднього пізнання реального світу під впливом і в категоріях його національно-мовного, історичного та культурного досвіду» [2, с. 156–157].

Картина світу містить найбільш важливі характеристики самої людини та її буття. В якості глобального образу картина світу постійно формується в процесі контактування людини з навколишнім середовищем та з іншими членами соціуму. Вона об'єктивується не тільки у мові, але й в образотворчому мистецтві, музиці, ритуалах, різноманітних соціокультурних стереотипах поведінки людей тощо. Загальноприйнятим у лінгвістиці є розмежування мовної і концептуальної картин світу. Концептуальна картина світу є системою понять про сукупність реалій довкілля, а також системою смислів, втіленою в ці реалії через слова, а відтак – і через концепти. Концептуальна картина світу є значно ширшою, ніж мовна, тому що в її створенні беруть участь різні типи мислення. Мовна картина світу – це система взаємопов'язаних мовних одиниць, що відбиває стан речей як навколишнього світу, так і внутрішнього світу людини. Якщо концептуальна картина світу існує у вигляді мережі концептів, які утворюють концептосферу, то мовна картина світу існує у вигляді мовних знаків, чий значення утворюють сукупний семантичний простір мови [3].

Аналізуючи різноманітні підходи до вивчення концептів, А. Мартинюк зазначає, зокрема, що дослідження вербалізованого концепту відбувається на основі ономазіологічного підходу, який передбачає визначення мовних засобів, що його об'єктивують, максимально повний опис семан-

тики цих одиниць та моделювання змісту концепту як глобальної ментальної одиниці через її національну своєрідність. Основними доцільними методами вчена вважає компонентний аналіз, етимологічний аналіз, виявлення синонімічного ряду лексеми-репрезентанта концепту, а також вивчення способів концептуалізації як вторинного переосмислення, зокрема, в пареміях та афоризмах [4].

Постановка завдання. *Мета статті* полягає у дослідженні мовного втілення концепту GENIUS/ ГЕНІАЛЬНІСТЬ у науковій картині світу англomовного соціуму.

Матеріалом дослідження слугували загальні тлумачні словники англійської мови, спеціалізовані словники й енциклопедії, англomовні художні, публіцистичні та наукові тексти, а також Британський національний корпус. Загальна вибірка за цими джерелами становить близько 100 словникових та енциклопедичних дефініцій та більше 1000 контекстів вживання ключової номінативи досліджуваного концепту. Вибірка зі спеціалізованих словників, енциклопедій та наукових публікацій утворила фрагмент наукової картини світу.

Виклад основного матеріалу. Насамперед звернімося до аналізу дефініцій лексичної одиниці-номінанта досліджуваного концепту в англomовних спеціалізованих словниках з психології.

[**genius**: the demonstrated exceptional achievement in a person. Different theories: born with, environmental reasons, overcompensation for inferior feelings. Generally seen as a joint product of hereditary and environment] [5].

Наведена дефініція містить коротке визначення феномену геніальності, що проявляється у виняткових, надзвичайних досягненнях людини, та наводить три основні теорії виникнення цього феномену та загальноприйняте його тлумачення як поєднання спадковості та оточення.

Впливовий словник *APA dictionary of psychology* наводить таке визначення:

[**genius** – an extreme degree of intellectual or creative ability, or any person who possesses such ability] [6].

Один з онлайн-медичних словників у своїму визначенні підкреслює надзвичайність інтелектуальних здібностей, які проявляються у креативній активності:

[**genius** – extraordinary intellectual power especially as manifested in creative activity].

Слід зазначити, що деякі енциклопедичні словники спершу наводять визначення людини-генія, а потім розкривають сутність власне феномену

геніальності, як от наступне тлумачення в англійському професійному словнику, яке містить визначення людини-генія, зазначаючи притаманні їй надзвичайні здібності та креативність, зокрема, інтелект, причому одним із показників виступає рівень IQ – 140 і вище:

[**genius**: a term used to describe a person with exceptional ability and creativity within a particular field, for instance intellect (by defining IQs of 140 + as the guideline for genius)].

Отже, наведені дефініції актуалізують такі концептуальні ознаки GENIUS як **винятковість** (вербалізується лексемами *exceptional, extreme degree*), **розумові здібності** (*intellect, defining IQs of 140+*), **творчі здібності** (*creativity*), **досягнення, які було продемонстровано, доведено** (*demonstrated achievement*).

Слід зазначити, що контекстуальна актуалізація тих чи інших концептуальних ознак залежить від напрямку, в якому виконане те чи інше дослідження феномену геніальності. Так, наприклад, у монографії *Prenatal Origin of Genius* Раймонд Бернارد, американський психолог, досліджує можливості народження людей, наділених геніальними здібностями, беручи до уваги рівень інтелекту батьків. Вчений відштовхується від дослідження свого колеги, професора М. Шлаппа, який стверджує, що розумова відсталість зумовлена несприятливими факторами ще до народження дитини, під час вагітності матері. Р. Бернارد вважає, якщо несприятливі фактори призводять до проблем з розумовою діяльністю дитини, то кращі умови вагітності тощо сприяють появі геніальності чи ментальної переваги, надзвичайності:

[*It is interesting to review the outstanding researches of Prof. Max Schlapp of the New York Post Graduate Hospital on the prenatal origin of mental defectiveness, as this will give us a clue to the solution of the problem of the prenatal origin of genius or mental superiority. If adverse conditions lead to the former, superior prenatal conditions should lead to the latter*] [7].

Отже, для вченого геніальність – це, перш за все, **надзвичайні розумові здібності**.

Ще одним аспектом наукових розвідок феномену геніальності є дослідження спорідненості геніальності та різноманітних психічних розладів. Однією з таких праць є публікація *Sounds from the bell jar: ten psychotic authors* – результат співпраці між оксфордським психологом та двома літературознавцями. Вперше дослідження було опубліковане у 1990 році. Книга досліджує життя та творчість десяти авторів, серед яких Вірджинія

Вульф та Сільвія Плат, які, на думку авторів, мають як серйозні психічні захворювання, так і велику оригінальність думок. Книга спирається на особисті щоденники, історичні архіви, клінічні записи та літературні твори, а також досліджує чи можуть різні способи мислення, різні думки, надмірна інклюзивність, аутизм, психоз та творчість мати щось спільне. В одному з уривків з цієї книги фіксуємо вербалізацію цілої низки концептуальних ознак *геніальності*:

[*The picture that Cox paints of the prevailing personality of these' heroes of the past', as she calls them, is glossed in the most adulatory terms, emphasising their extraordinariness in every respect: their single-mindedness, their'... persistence of motive and effort, confidence in their abilities, and great strength or force of character.'* Furthermore, she notes: *How do we reconcile Cox's impression of genius as superior, adjustive mental health with that which the medical biographers give, remembering that both are referring to a similar set of individuals?*] [7].

У цьому випадку виокремлюємо такі вербалізовані концептуальні ознаки як **надзвичайність** (*extraordinariness in every respect; superior*), **наполегливість** (*persistence of motive and effort*), **впевненість у своїх здібностях** (*confidence in their abilities*), **сила характеру** (*great strength or force of character*). Крім цього, фіксуємо актуалізацію ще однієї характеристики розумових здібностей, що є вираженням феномену геніальності – **гнучкість**, можливість пристосовуватися (*adjustive mental health*).

Одним із найвідоміших дослідників феномену геніальності у царині психології є американський вчений Дін Кіт Сімонтон, професор Каліфорнійського університету, автор понад 300 публікацій, лівова частка яких присвячена креативності та геніальності. В одній із них, статті під назвою *After Einstein scientific genius is extinct* [8] вчений наголошує, що на сучасному етапі наука розвивається таким чином, що в ній майже неможливо є прояви феномену геніальності:

[*Of course, I hope that my thesis is incorrect. I would hate to think that genius in science has become extinct and that my research speciality has become obsolete. It takes only one new scientific genius to prove me wrong*] [8].

Автор далеко не в захваті від цієї тези, оскільки подібна ситуація робить сферу його власних досліджень застарілою. У цьому випадку фіксуємо актуалізацію концептуальної ознаки **зникнення**.

Протилежної думки Дін Сімонтон дотримується у випадку із творчою геніальністю. На

самому початку статті автор зазначає, що геніальність може визначатися або в рамках надзвичайних розумових здібностей, або як досягнення певних висот у творчості:

[*Genius first became the subject of scientific inquiry in the early 19th century, and it has continued to attract research interest to the present day. Although genius can be defined as either superlative intelligence or achieved eminence, this review is restricted to the latter definition, and is further confined to creative achievement*] [8].

Таким чином, виокремлюємо вербалізовані концептуальні ознаки **надзвичайність, розумові здібності, досягнення** (*superlative intelligence, achieved eminence, creative achievement*).

Окрім різниці між творчою, художньою й науковою геніальністю, науковці також звертають свою увагу на гендерний аспект цього феномену. В межах літературної критики феномен геніальності трактується як дискурсивне утворення, тобто як поняття, що було сформовано соціальними, політичними та історичними обставинами певної епохи:

[*Literary criticism was dominated in the latter half of the twentieth century by poststructuralism, a critical school the major by-product of which is the critique of discourse. The meaning of any linguistic utterance always exceeds the utterance itself; there is always more meaning in any text than may be apprehended by simply understanding the words. This excess meaning, the poststructuralists say, is socially, historically, and politically determined and produced. With this critical apparatus, critics have reconsidered the category of **genius** of the eighteenth and nineteenth centuries as a discursive formation. That is, current critics see the notion of **genius** as an idea that was shaped, indeed constructed, by the social, political, and historical circumstances of the Enlightenment*] [7].

Висновки. До ядра концепту GENIUS / ГЕНІАЛЬНІСТЬ в англійській науковій картині світу уналежнюємо ознаки, які виокремлено

в ході аналізу мовного матеріалу (спеціалізовані словники та енциклопедії):

- надзвичайність (вербалізується лексемами *exceptional, superior*),
- розумові здібності (*intellect, defining IQ of 140+*),
- творчі здібності (*creativity*),
- досягнення, які було продемонстровано, доведено (*demonstrated achievement*),
- досконалі знання у певній сфері (*specific knowledge of a domain*),
- майстерність (*mastery of the skills*),
- самостійність (*autonomy, which is needed for working alone and for daring to express novel or divergent points of view*), яка дає змогу не лише працювати наодинці, а й висловлювати новаторські думки,
- витривалість (*endurance, which involves an ability to persist, to complete tasks, and to follow through*),
- натхнення (“*flow*”),
- відмінність від інших (*deviance*),
- завзяття (*zeal*),
- працьовитість (*power of working*),
- оригінальність (*originality, the ability to think and work in areas not previously explored*).

До периферії уналежнюємо контекстуальні ознаки, зафіксовані у проаналізованих монографіях, статтях та інших наукових публікаціях (*наполегливість, упевненість, сила характеру, гнучкість, сміливість, унікальність, образність мислення, стратегічність мислення, досяжність, системність, божественність VS немістичність, зникнення, маскуліність, протиставленість почуттям, елітарність, невизнання суспільством*). Принагідно зазначимо, що у науковому мовленні доволі часто актуалізуються і ядрові концептуальні ознаки.

Перспективу роботи вбачаємо у можливості подальших досліджень геніальних особистостей в парадигмі лінгвоперсонології, контрастивної лінгвістики, психолінгвістики тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Строченко Л.В. Концептуальне поле GENIUS в англійському мовленні. *Одеська лінгвістична школа: кола реконструкцій*: колект. моногр. / за заг. ред. Ковалевської Т.Ю. Одеса: ПолиПринт, 2020. С. 170–176.
2. Штерн І.Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики. К.: АртЕк, 1998. 237 с.
3. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава: Довкілля-К, 2008. 712 с.
4. Мартинюк А.П. Перспективи дискурсивного напрямку дослідження концептів. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2009. № 837. С. 14–18.
5. Genius. URL: <https://psychologydictionary.org/pseudoprodigy> (дата звернення 10.05.2023)
6. Genius. URL: <https://dictionary.ara.org> (дата звернення 10.05.2023)
7. British National Corpus. URL: <https://www.english-corpora.org/bnc/> (дата звернення 10.05.2023)
8. Simonton D. Scientific genius is extinct. *Nature*. 2013. P. 493-602 <https://doi.org/10.1038/493602a>